



Elena Mesner

KNJIŽEVNI PREVODI I TRANSNACIONALNO KNJIŽEVNO POLJE

(Bosanska, hrvatska i srpska savremena proza na nemačkom književnom tržištu u periodu od 1991. do 2012)

Interkulturalna recepcija i književni transfer preko državnih i jezičkih granica doveli su do toga da je mogućnost jednog usko nacionalnog književnog kanona u najmanju ruku dovedena u pitanje. U ovom tekstu pokušaću da pregledno prikažem nemačko književno tržište i knjige sa prostora nekadašnje Jugoslavije koje su se na njemu pojavile tokom proteklih dvadeset godina. Centralno je pri tom pitanje da li je (post)jugoslovenska proza – koja je na nemačkom govornom području od izbijanja rata početkom devedesetih često prevedena – izvršila uticaj na internacionalizaciju nemačkog tržišta knjiga.

Prevodi sa srpskohrvatskog na nemački

Već površan pogled na prevodilačku produkciju pokazuje da je književnost iz nekadašnje Jugoslavije na književnom tržištu nemačkog govornog područja imala podređen, odnosno marginalan status (Pölzer 2007: 23f), pre svega u poređenju sa prevodima sa engleskog, koji imaju dominantnu poziciju na globalnom prevodilačkom tržištu, ili u poređenju sa prevodima sa francuskog ili ruskog (Heilbron 2000). Zbog manjeg interesovanja za knjige pisane na nekadašnjem srpskohrvatskom jeziku, prevedeno je manje naslova i tiraži tih prevoda bili su manji nego kada je reč o onima sa engleskog ili francuskog. Od kanonskih autora devetnaestog i dvadesetog veka, samo su dela nekolicine njih, poput Andrića i Selimovića, sistematično prevedena na nemački. Uz to treba primetiti da prevoda popularne, zabavne, dečje ili stručne literature gotovo da uopšte nema.

Gledano iz šire istorijske perspektive, za prevodilačku produkciju iz srpskohrvatskog jezika na nemački, karakteristične su duže pasivne faze, koje su prekidane kraćim etapama intenzivne prevodilačke i kulturno-posredničke delatnosti. Književna dela od početaka južnoslovenske pismenosti, pa sve do epohe baroka, nisu prevedena na nemački. Nadja Grbić piše da počeci programski zasnovane recepcije padaju u vreme pokreta *Sturm und Drang*, dok je vrhunac dostignut u doba nemačkog romantizma i neodvojiv je od delatnosti Getea, Herdera i Jakoba Grima. Razlog interesovanja ovih autora za folklornu poeziju bez sumnje leži u njihovim sopstvenim poetološkim programima, što je proces koji Nadja Grbić, citirajući traduktologa Lorenza Venutija, označava „suštinski narcističnim“ („basically narcissitic“). Autorka dalje navodi da je interesovanje za narodnu književnost, o čemu je pisala Marija Todorova, stvorilo sliku Balkana kao evropskog „folklornog muzeja“. Ta slika

kasnije će biti zamenjena konstruktom „političkog muzeja“, s obzirom na to da će u dva-desetom veku politički događaji imati presudan uticaj na transfer književnosti balkanskih zemalja u nemačko govorno područje (Grbić 2010: 223–226). Nemački slavista Rajnhard Lauer takođe piše da je srpskohrvatska književnost u nemačkoj kulturi vekovima shvatana kao periferna književnost sa izraženim crtama egzotičnog (Lauer 1995: IX).

Prvi nemački prevodi južnoslovenskih dela pojavljuju se od sredine devetnaestog veka, ali sve do 1870-ih godina ukupan broj prevedenih dela nije velik. Značajni politički događaji po pravilu su dovodili do intenziviranja prevodilačke delatnosti, pre svega Balkanska kriza 1875–78, zatim austrougarska aneksija Bosne i potom balkanski ratovi 1912. i 1913. Prekretnicu je predstavljao Drugi svetski rat, a po njegovom završetku interesovanje za južnoslovensku književnost značajno je opalo. U Zapadnoj Nemačkoj zamiranje recepcije bila je posledica Hladnog rata, dok je u Istočnoj Nemačkoj prepreka bila jugoslovenska „nesvrstanost“. Stoga jugoslovenska književnost početkom 1950-ih u svesti nemačkih čitalaca gotovo da nije ni postojala. Tek je dodela Nobelove nagrade Ivu Andriću 1961. bila ključni događaj, nakon koga je prevođenje jugoslovenske književnosti ponovo brzo oživeo. Pre svega Andrić, a potom i drugi autori, poput Meše Selimovića, dobijaju veliki broj prevoda. Tokom 1970-ih i 1980-ih prevođenje savremenih jugoslovenskih autora na nemački jezik ponovo zamire, uglavnom se objavljuju nova izdanja ranije prevedenih dela ili se priređuju antologije. Od kraja 1960-ih počinje konstantno da opada i prodaja Andrićevih dela (Grbić 2010: 226–230).

Godina 1991, odnosno početak raspada Jugoslavije, označava prekretnicu u prevodilačkoj delatnosti. Proglašenje nezavisnosti Slovenije i Hrvatske, kao i početak rata u Hrvatskoj i Bosni, usredsređuju pažnju međunarodne javnosti na ovaj region. Posledica toga bila je „eksplozija“ prevoda na nemački: iako je i tokom devedesetih broj objavljenih prevoda iz godine u godinu varirao, ipak je ukupno gledano prevedeno znatno više naslova nego tokom prethodnih decenija. Nadja Grbić navodi podatak da je tokom 1991. objavljeno tri puta više naslova nego tokom 1990. (Grbić 2010: 233). Autorka tu činjenicu dovodi u direktnu vezu sa izbijanjem rata u Jugoslaviji i kritički se odnosi prema tom trendu, negativno vrednujući na dnevno-političkim osnovama naglo probuđeni interes čitalačke javnosti. Njena kritika je dodatno poduprta zapažanjem da je interes za (post)jugoslovensku književnost tokom devedesetih trajao relativno kratko, jer je već 2001, u godini kada nastaje prva verzija njene studije, ponovo bilo primetno opadanje prevodilačke delatnosti. U proširenoj verziji studije, koja je objavljena devet godina kasnije, gde je kvantitativno obuhvaćena prevodilačka produkcija zaključno sa godinom 2008, Grbićeva, međutim, piše da je i nakon 2001. u proseku objavljivano neznatno manje naslova nego tokom ratnih 1990-ih (Grbić 2010: 254).

Kako se period istraživanja Nadje Grbić završava sa 2008, ispostavilo se da je njena studija previdela jezgro nemačke prevodilačke produkcije sa bosanskog, hrvatskog i srpskog tokom 2000-ih: pored i dalje prisutnog dnevno-političkog interesa za region, jer su novonastale države ostale politički nestabilne, krajem decenije pojavio se jedan novi pokretač intenzivne prevodilačke delatnosti. Nemačke, švajcarske i austrijske fondacije počinju nakon 2000. u značajnoj meri da finansiraju književne prevode iz regiona jugoistočne Evrope. Taj proces kulminira u vidu udruživanja nekoliko institucija u finansijski moćnu mrežu *Traduki*,

čiji je cilj da marginalizovanim kulturama jugoistočne Evrope pokuša da obezbedi deo prostora u okviru tzv. mejnstrima na tržištu knjiga nemačkog govornog područja.

Kada se govori o velikom broju nemačkih prevoda sa jezika postjugoslovenskog prostora, treba ipak imati u vidu da je to samo relacionalna tvrdnja, nastala pre svega na osnovu poređenja sa podacima iz 1970-ih i 1980-ih. Drugim rečima, i pored značajnog porasta broja prevoda tokom 1990-ih, prisutnost i vidljivost bosanskih, hrvatskih ili srpskih autora na tržištu nemačkog govornog područja praktično je neznatna u poređenju sa brojem prevoda sa engleskog ili francuskog. Tome treba dodati da se pri objavljivanju prevedenih dela postjugoslovenskih autora izdavači ne vode tržišnim principima, odnosno da od tih izdanja već unapred ne očekuju značajniji finansijski profit. Jedino su oni koji su objavljivali dokumentarne knjige o ratu ostvarivali profit. Najveći deo prevedenih naslova ipak čini umetnički kvalitetna beletristika, koja na tržištu tek dugoročno ima šanse za uspeh, ali najčešće se ni to ne ostvari (Bachleitner/Wolf 2010: 9). Dugoročno su proboj postjugoslovenskih autora uspevali da ostvare samo etablirani nemački izdavači, koji su objavljivali dela Dubravke Ugrešić i Slavenke Drakulić, a nakon 2000. i dela Miljenka Jergovića. S druge strane ne treba zanemariti činjenicu da povećana prisutnost prevoda sa postjugoslovenskog prostora često sa sobom povlači mogućnost za prevode dela drugih autora i tako utiče na rast interesovanja medija i čitalaca za književnost iz tog regiona.

Geografija, politika i književno tržište

Višestruko je zanimljiva činjenica da nemačko govorno područje ne obuhvata jednu jedinstvenu državnu teritoriju, i da su različiti politički, geografski i istorijski faktori doveli do toga da akteri i institucije književnog polja u Švajcarskoj, Austriji i Nemačkoj mogu na različite načine interagirati sa takođe heterogenim postjugoslovenskim književnim sistemima.

Kada se pogleda književno tržište nemačkog jezika, postaje jasno da se radi o jednom u osnovi jedinstvenom sistemu koji počiva na istom i za ceo geografski prostor razumljivom jeziku, ali i o sistemu koji ima više centara i više tipova periferije. Rudolf Pelcer određuje Minhen, Berlin, Hamburg, Štuttgart, Frankfurt i Ciriš kao književne centre, dok na primer Beč, iako se radi o drugom najvećem gradu nemačkog govornog područja, smatra periferijom. On to obrazlaže činjenicom da se uspešni austrijski pisci po pravilu sele u Nemačku, što je direktno povezano sa koncentracijom ekonomskog kapitala u tamošnjim književnim centrima, a sledstveno tome i njihovog kulturnog, socijalnog i simboličkog kapitala (u smislu teorijskih postavki Pjera Burdijea). Uz to Pelcer nabraja međunarodni ugled koji imaju kulturne rubrike vodećih nemačkih i švajcarskih časopisa, međunarodne sajmove knjiga u Frankfurtu i Lajpcigu, prestižne nagrade i individualni renome pojedinih ličnosti iz sveta izdavaštva i književne kritike (Pölzer 2007: 23).

Po tradiciji je Nemačka dominantna na tržištu knjiga nemačkog govornog područja, a u skladu sa tim i kada je reč o prevodilačkoj produkciji sa bosanskog, hrvatskog i srpskog. Međutim, Pelcer tvrdi da, uprkos ekonomski podređenom položaju, prevashodna zasluga za veliki broj nemačkih prevoda knjiga iz jugoistočne Evrope tokom 1990-ih pripada malim i srednjim izdavačima iz Austrije, koji sa tim izdanjima nisu unapred računali sa komercijalnim uspehom, nego su se oslanjali na regulative o fiksnim cenama knjige i pre svega su

računali sa austrijskim državnim subvencijama. Upravo izdavačke kuće koje usled manjka finansijskog kapitala stoje po strani od međunarodnog tržišta bestselera, piše Pelcer, prinuđene su da traže nepopunjen prostor na tržištu i da se fokusiraju na specifične teme, odnosno na određene jezike ili kulture. Tek takva pozicija i jasna profilisanost „omogućava i malim izdavačima da postanu prepoznatljiv brend na tržištu i osiguraju sebi relativno postojanu čitalačku publiku, čija će vernost moći da preživi kratkotrajne trendove“ (Pölzer 2007: 31).

Aktivna uloga Nemačke u prevodilačkoj produkciji sa nekadašnjeg srpskohrvatskog jezika nije gubila na intenzitetu tokom poslednje dve decenije, ali je zato uloga Austrije, naročito u pojedinim kraćim periodima, izrazito dobila na značaju, dok švajcarski izdavači u ovoj oblasti nisu bili naročito aktivni. Nadja Grbić piše da je tokom 1992. i 1994. Austrija bila gotovo izjednačena sa Nemačkom kada je reč o godišnjoj prevodilačkoj produkciji sa prostora nekadašnje Jugoslavije. Produkcija austrijskih izdavača tokom 1990-ih iznosi bezmalo 30% od ukupnog broja naslova objavljenih na nemačkom govornom području, što je tri puta više nego tokom 1980-ih (Grbić 2010: 237).

S obzirom na to da se radi o zemlji koja se graničila sa Jugoslavijom i koja je tokom devedesetih, bilo privremeno, bilo zastalno, primila veliki broj jugoslovenskih izbeglica, u Austriji se ratna situacija u susedstvu mogla neposredno osetiti. To je nesumnjivo dovelo do rasta interesovanja za prevode književnosti iz tog regiona. Što se tiče upadljivo povišene aktivnosti izdavača i prevodilaca u Austriji, Pelcer zaključuje da je u tome odlučujući uticaj imala delatnost pojedinih koruskih Slovenaca, koji su dobro poznavali jezik, kulturu i istoriju nekadašnje Jugoslavije (Pölzer 2007: 123). Izdavači koji su po poreklu iz slovenačke nacionalne manjine u Koruskoj, pre svega *Drava* i *Wieser*, odigrali su u tome glavnu ulogu, koja se ne ogleda samo u velikom broju objavljenih prevoda, nego i u tome što je u njihovom okruženju delovao širok krug prevodilaca i književnih posrednika. Pelcer u tom smislu formuliše tezu o predvodničkoj ulozi slovenačke književnosti u otvaranju puta ka tržištu nemačkog govornog područja, kako za druge književnosti nekadašnje Jugoslavije, tako i za književnosti ostalih zemalja jugoistočne Evrope (Pölzer 2007: 111).

Potvrda značajne uloge koju su u tom procesu imali slovenački izdavači iz Koruske može se, na primer, pronaći u nemačkom prevodu knjige *Dnevnik odlaska* sarajevskog autora Dževada Karahasana. Knjigu je 1993. objavio *Wieser Verlag*, a u njenom pogovoru može se pročitati da je piščev hrvatski izdavač Nenad Popović (*Durieux*) savetovao Karahasana da prvo utočište u egzilu potraži upravo u „Klagenfurtu ili Celovecu“, jer „tamo svi govore slovenački, a vrlo dobro i hrvatski“ (Karahasan 1993: 103–106). Bosanskog pisca put je potom iz Klagenfurta vodio do dužih ili kraćih, što akademskih, što stipendijskih boravaka u Gracu, Beču, Hamburgu, Berlinu.

Važno je istaći još jedan fenomen: nakon pada Berlinskog zida i ponovnog ujedinjenja zemlje, intelektualna javnost u Nemačkoj sve je više fokusirana na srodne inostrane teme i na kulture koje su prošle kroz slično istorijsko i političko iskustvo. Katarina Rabe, urednica za književnost istočne Evrope kod renomiranog nemačkog izdavača *Suhrkamp*, u autorskom tekstu koji se bavi uticajem političkog konteksta na recepciju književnosti tvrdi da izraziti rast interesovanja čitalaca u Zapadnoj Nemačkoj za rusku književnost pada u godinu 1985.

i da se poklapa sa početkom Perestrojke, kao i da je to interesovanje potrajalo do sredine 1990-ih (Raabe 2009).

Činjenica je da se nakon 1989. na nemački prevodi mnogo više knjiga iz svih zemalja istočne i jugoistočne Evrope nego što je to bio slučaj ranije. U svetlu toga čini se da prevodilački „bum“ bosanske, hrvatske i srpske književnosti nije izuzetak. Rabe međutim ukazuju na bitnu razliku u polaznim tačkama nemačkih i austrijskih izdavača: za tržišni uspeh nemačkih izdavača tokom devedesetih zaslužni su bili autori iz Mađarske (Peter Nadaš, Imre Kertes), Češke (Jahim Topol) i Ukrajine (Jurij Andruhovič), dakle autori iz zemalja nekadašnjeg Istočnog bloka (Raabe 2009). Dela postsovjetskih ruskih autora bila su za čitaoce u Nemačkoj mnogo privlačnija od knjiga koje su govorile o raspadu Jugoslavije. Stoga je u programima nemačkih izdavača ostajalo malo prostora za autore iz nekadašnje Jugoslavije koji su pisali o ratu u svojoj zemlji, tako da su prevodi njihovih dela mahom bili objavljeni u Austriji.

Uprkos izgledima da otkrivanjem novih autora iz tzv. malih jezika steknu prestiž, mali, inovativni izdavači iz Austrije izloženi su opasnosti da čim se neko od autora, u čije prevode su bez finansijske dobiti godinama ulagali, probije do većeg broja čitalaca, da im tog autora ili autorku „ukrade“ neki od finansijski neuporedivo moćnijih (najčešće nemačkih) izdavačkih kuća (Pölzer 2007: 31). To se jasno pokazuje na primerima Miljenka Jergovića, Dragana Velikića i Davida Albaharija, trojice danas najpoznatijih postjugoslovenskih pisaca na nemačkom govornom području, koji su prvo bili „otkriveni“ kod malih austrijskih izdavača.

U tom kontekstu je zanimljivo – pre svega kada se ima u vidu ograničeno interesovanje u Nemačkoj za književnost sa prostora nekadašnje Jugoslavije – da je od sredine 2000-ih jedan grad iz nekadašnjeg DDR-a postao najaktivnija i najprivlačnija bina za promociju književnosti iz nekadašnje Jugoslavije. Reč je naime o Lajpcigu. Lajpciški Sajam knjiga figurira tokom poslednjih desetak godina kao – kako se to često može čuti – nemački „most“ prema književnosti Balkana. U vreme DDR-a sajam u Lajpcigu bio je najveći događaj te vrste u zemlji, ali nakon pada Zida i ujedinjenja Nemačke, njegov status je doveden u pitanje, jer nije mogao da izdrži konkurenciju Sajma knjiga u Frankfurtu (Jäger 2000: 164). Danas je Sajam knjiga u Lajpcigu drugi najveći sajam knjiga u Nemačkoj, a broj posetilaca konstantno raste. Za razliku od frankfurtskog, lajpciški sajam je orijentisan prevashodno prema čitaocima i piscima, a ne prema izdavačima i književnom tržištu. U Lajpcigu se tradicija „Zemlje u fokusu“ pokazala veoma uspešnom i korisnom, i ona se po koncepciji razlikuje od tradicije „Zemlje gosta“, koja postoji u Frankfurtu. Na zvaničnoj internet-stranici sajma stoji sledeće: „Sajam knjiga u Lajpcigu je raskrsnica između Istoka i Zapada, mesto susreta različitih kultura i književnosti. U okruženju savremene Evrope koja se ujedinjuje, ljudi različitog porekla ovde stupaju u dijalog. Težište Sajma leži u predstavljanju književnosti srednje, istočne i jugoistočne Evrope“ (www.leipziger-buchmesse.de).

Slovenija i Hrvatska bile su u Lajpcigu zemlje u fokusu 2007, odnosno 2008, a Srbija 2011. Bosna i Hercegovina je 2010. prvi put imala zvanični štand. Makedonija i Crna Gora, s druge strane, do sada nisu imale zvanične državne štandove na sajmu, što jasno govori o tome u koliko teškoj situaciji se nalaze književna tržišta u tim zemljama.

Prevodilačka delatnost: trendovi i problemi

U jednoj gruboj klasifikaciji, nemački prevodi prozних dela iz Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine, objavljeni tokom poslednjih dvadesetak godina u formi monografske publikacije (do 2015. nije objavljen nijedan monografski prevod nekog autora ili autorke iz Crne Gore), mogu se podeliti u pet grupa.

U okviru već pominjanog prevodilačkog „buma“ književnosti iz nekadašnje Jugoslavije, tokom devedesetih su najpre objavljivana dela starijih autora (isključivo muškaraca), koji su već od ranije imali status klasika, i to kako novi, tako i ponovljeni prevodi. Iz jasnih razloga u prvi plan su izbila dvojica autora u čijim delima se u tematskom središtu nalazi Bosna: tokom 1990-ih objavljeno je jedanaest novih izdanja Iva Andrića i tri nova izdanja Meše Selimovića. Tokom 1980-ih sporadično prevedeni Danilo Kiš dobija 1990-ih šest novih izdanja, dok Aleksandar Tišma, čija dela prethodno uopšte nisu bila prevedena na nemački, u poslednjoj deceniji dvadesetog veka dobija jedanaest prevedenih izdanja (Grbić 2010: 239).

Knjige pomenutih kanonskih autora postaju neka vrsta informativne lektire o zemlji koja se nalazila u ratu, pri čemu istorijske teme o kojima se u njima govori bivaju na novi način razumevane i rekontekstualizovane. To se pre svega odnosi na dela Iva Andrića. Roman *Na Drini ćuprija* samo je u periodu između 1991. i 1997. doživeo sedam nemačkih izdanja (Grbić 2010: 244). Intenzivna recepcija Andrićevih dela na nemačkom počela je, kao što je već pomenuto, nakon što je piscu dodeljena Nobelova nagrada, ali već od kraja 1960-ih ona je počela rapidno da opada. Međutim, nakon početka rata u Bosni, opus jedinog jugoslovenskog nobelovca ponovo se našao u žiži. Mnogi političari i intelektualci iz nemačkog govornog područja najčešće su se pozivali upravo na Andrića, ne bi li književno potkrepili svoje – najčešće površne – analize razloga za izbijanje rata u Bosni. Kliše i o Balkanu kao buretu baruta, odnosno stereotipi o prostoru večne mržnje i neiskorenjivog nasilja načinili su Andrića žrtvom ponovo probuđenog balkanističkog diskursa. Tako je u govorima političara i intelektualaca gotovo neizostavan postao citat iz *Pisma iz 1920.* o „bosanskoj mržnji“. Radilo se najčešće o pogrešnoj interpretaciji, jer to mesto kod Andrića dolazi u figurativnom značenju i u samom tekstu je više puta osporeno i na različite načine kontekstualizovano (Jakiša 2009: 52).

S jedne strane, Andrićevi tekstovi su, dakle, interpretirani kao književni dokazi za navodno prastaru i „prirodnu“ mržnju između etničkih i religijskih zajednica u Bosni, mržnju koja ukida svaku mogućnost pomirenja i mirnog suživota. S druge strane, upravo je Andrić bio najčešće citirani autor u narativima o multietničkoj i multikonfesionalnoj Bosni koja je u ratu izgubljena. Između takvih interpretacijskih polova odvijala se paradoksalna recepcija novih nemačkih izdanja Andrićevih dela tokom 1990-ih.

To što se Aleksandar Tišma sa svojim romanima o Drugom svetskom ratu na nemačkom govornom području našao u centru interesovanja između ostalog se lako objašnjava činjenicom da se debata o Holokaustu u Nemačkoj iznova rasplamsala nakon ponovnog ujedinjenja zemlje. Polemike o nasleđu Drugog svetskog rata povukle su za sobom i obnovljena pitanja o nemačkoj krivici za ratne zločine u Istočnoj Evropi (Richter 2006: 262). Minhenski izdavač *Hanser* objavio je 1991. prevode Tišminih romana *Knjiga o Blamu* i *Upotreba čoveka*, a tokom narednih godina novi prevodi se ređaju jedan za drugim, tako da do kraja decenije

Tišma po ukupnom broju novih i obnovljenih nemačkih izdanja prestiže čak i Andrića (Grbić 2010: 245). Do početka 1990-ih na nemačkom je bila objavljena samo jedna Tišmina pripovetka, i to 1969. u antologiji *Moderna jugoslovenska proza*, koju je priredila Barbara Antkovič, a izdao berlinski *Volk und Welt*. Godine 1991, kako piše Angela Rihter, Tišma u Nemačkoj preko noći postaje poznat i nemačka kritika oduševljeno piše o njegovim romanima, koji su uglavnom nastajali dvadesetak godina ranije (Richter 2006: 263f). Nova izdanja bila su praćena autorovim gostovanjima u Nemačkoj i uglednim nagradama, između ostalog primio je Glavnu nagradu Sajma knjiga u Lajpcigu za evropsko razumevanje (1996). Istovremeno, o tada aktuelnom ratu na prostoru bivše Jugoslavije, Tišma se, kako na javnim nastupima, tako i u svojim tekstovima, uopšte nije izjašnjavao.

Sa druge strane, prevodi dela Danila Kiša, u poređenju da Tišmom, doživeli su slabiju recepciju. Razlog za to verovatno leži u Kišovom hermetičnom stilu, za razliku od Tišmine proze koje je koncentrisana na fabulu i pisana neorealistički, ali pre svega u tome što je Tišma eksplicitno tematizovao nacističke zločine nad jevrejskim i jugoslovenskim stanovništvom.

Uporedo sa rastućim brojem prevoda jugoslovenskih klasika, 1990-ih se na nemačkom govornom području desio i „bum“ prevoda autobiografske, dokumentarne proze koju su pisale ratne izbeglice, odnosno književni amateri. U toku i neposredno nakon završetka rata, na nemačkom je objavljen veliki broj prevoda autobiografskih i memoarskih spisa, dnevnika, prepiske i različitih publicističkih tekstova (v. Bibliografija 1). Većina tih knjiga govorila je o ratu u Bosni, a kao centralna tema vrlo brzo se izdvojila opsada Sarajeva. Pored analiza i eseja koje su pisali intelektualci i pisci, pokazalo se da kod čitalačke publike mnogo bolje prolaze knjige o ličnim sudbinama, odnosno o neposrednom iskustvu svakodnevnog života u opsednutom Sarajevu. Prevodi dokumentarnih i autobiografskih knjiga po pravilu su sadržali predgovore ili pogovore čiji su autori bili onovremeni nemački i austrijski političari i angažovani intelektualci, koji su u tim tekstovima iznosili svoje interpretacije rata u Bosni, koristeći ih ponekad za iznošenje otvorenih političkih poruka. I sami autori, koji su najčešće u vreme objavljivanja prevoda kao izbeglice živeli u Nemačkoj, Austriji ili Švajcarskoj, koristili su svoje tekstove ne samo kao priliku za lično svedočenje i „terapijsko“ suočavanje sa proživljenom traumom, nego su gotovo bez ostatka – ponekad s namerom, a ponekad posredno – propagirali određena politička stanovišta u vezi sa ratom. Te knjige uspevaju da izazovu efekat čitalačke identifikacije sa autorovom ličnom, odnosno porodičnom tragedijom, ali iz razumljivih razloga retko kada pružaju intelektualno uravnoteženu i diferenciranu analizu uzroka rata.

Jednostavno rečeno, ratni dnevnik iz Bosne postao je bestseler-žanr na nemačkom tržištu knjiga tokom 1990-ih. Problematično je što su mnoge od tih knjiga na *Amazonu* svrstavane u istu kategoriju sa (pseudo)biografskim pričama o užasnim sudbinama žena iz različitih, za nemačke čitaoce egzotičnih svetskih regiona, poput Afrike, Južne Amerike ili Azije, a pritom su sve podjednako reklamirane uz komentare poput „dirljivo“ i „istinito“.

Tako je, na primer, 1994. objavljeni dnevnik Zlate Filipović pod naslovom *Ja sam devojčica iz Sarajeva* doživeo ogroman komercijalni uspeh. Knjiga je prethodno bila bestseler u Francuskoj, u SAD i u Kanadi, da bi potom sa francuskog, a ne sa bosanskog, bila prevedena na nemački. Dnevnik otpočinje sa događajima pred početak rata (septembar 1991) i opi-

suje, iz perspektive dvanaestogodišnje devojčice, opsadu Sarajeva sve do njenog bekstva iz grada 1993. Kritika je na nemačkom govornom području najčešće povlačila paralele sa Anom Frank i njenim dnevnikom. Nemačko izdanje dnevnika Zlate Filipović dostiglo je tiraž od 250 000 primeraka (Finzi 2009: 341). To se ne može ni porediti sa tiražom bilo kog nemačkog prevoda profesionalnih pisaca iz Bosne, čije su knjige u to doba, kao što je već pomenuto, objavljivane kod malih austrijskih izdavača, na primer Karahasan ili Jergović.

Po završetku rata u Bosni interesovanje čitalačke publike za dokumentarnom, autobiografskom prozom naglo opada, tako da su pisci i intelektualci iz bivše Jugoslavije dobili prostor za proboj na tržište nemačkog govornog područja. Najbolje recipirani autori – a to su gotovo bez izuzetka bili oni koji su od početka rata živeli u egzilu: Dubravka Ugrešić, Slavenka Drakulić, Bora Ćosić, Dževad Karahasan – tokom devedesetih su takođe u nemačkim prevodima prevashodno bili zastupljeni sa knjigama publicističkih tekstova, eseja ili literarizovanih sećanja. Iako u prvom planu, autobiografski elementi se u tim tekstovima po pravilu koriste sa namerom da se uporedo analiziraju politička, društvena i kulturna situacija u nekadašnjem (socijalistička Jugoslavija) i aktuelnom okruženju (Zapadna Evropa nakon pada Berlinskog zida). Na taj način se lična biografija samerava sa kolektivnom istorijom. Osim toga, autori često razmatraju sopstvena književna dela i izražavaju svest o nemogućnosti da se iskustvo rata i egzila adekvatno saopšti kroz književnost, što dalje vodi do uopštene zapitanosti nad smislom književnosti. Posebna pažnja posvećena je i problemima jezika, odnosno gubitka maternjeg jezika u egzilu (up. Hitzke 2014, Messner 2009. i Messner 2012).

Prevodi knjiga upravo pomenutih autora i autorki čine treću grupu u okviru ovde predložene klasifikacije. Od početka 1990-ih na tržištu nemačkog govornog područja prevlađuju prevodi etabliranih (post)jugoslovenskih autora, kao što su David Albahari, Bora Ćosić, Slavenka Drakulić, Rada Iveković, Dževad Karahasan, Dubravka Ugrešić ili Dragan Velikić, koji su za vreme rata na duži ili kraći period napustili svoju zemlju i usled toga počeli da pišu za jednu novu čitalačku publiku. Reč je o autorima koji su već pre rata bili u dobroj meri etablirani na nekadašnjoj jugoslovenskoj sceni, a tokom devedesetih su u tekstovima direktno tematizovali i komentarisali rat u svojoj (nekadašnjoj) domovini (v. Bibliografija 2).

U već citiranoj, obimnoj studiji Nadje Grbić mogu se pronaći statistički podaci koji vrlo slikovito govore o tom fenomenu: kada se radi o ukupnom broju izdanja, klasici poput Andrića i Tišme su na vrhu liste; ali ako se u obzir uzmu samo novi prevodi, onda je Karahasan na vrhu liste sa devet novih prevoda, dok su Ćosić sa sedam, i Slavenka Drakulić sa šest novih prevoda, na listi odmah uz Andrića i Tišmu. Sa druge strane, knjige pomenutih autora u egzilu po pravilu nisu doživljavala ponovljena izdanja: od sedam knjiga Bore Ćosića samo je jedna imala drugo izdanje, dok su, na primer, šest novih Tišminih prevoda doštampavani ukupno u dvanaest novih izdanja (Grbić 2010: 244). Taj trend, međutim, polako se menja nakon 2000, kada interesovanje publike kako za klasike, tako i za dokumentarnu, autobiografsku prozu prestaje, a autori u egzilu uspevaju dodatno da se etabliraju na sceni nemačkog govornog područja.

Sam pojam *književnosti u egzilu* pokazuje se u kontekstu pomenute grupe pisaca i spisateljica kao nedovoljno precizan. Neki od autora koriste ga kao samoodređenje, dok ga drugi eksplicitno odbijaju. Iako su iz različitih razloga, u različito vreme i na različite vre-

menske periode napustili mesta u kojima su živeli, ipak je u slučaju svakog od njih glavni razlog za napuštanje zemlje bio jugoslovenski rat iz prve polovine 1990-ih, sa svojim ekonomskim, društvenim i političkim posledicama. Neposredni povod za emigraciju najčešće nije bilo zvanično oduzimanje boravišne dozvole ili neposredna životna opasnost, ali svakako se radilo o sistemskej diskriminaciji, različitim formama cenzure, pritiscima i pretnjama, kao i o ekonomskoj besperspektivnosti u ratom zahvaćenoj zemlji. Mnogi od postjugoslovenskih autora u egzilu, nakon napuštanja zemlje zapravo su imali bolji kontakt sa čitaocima i nastavili su da izgrađuju društvene i književne kontakte u inostranstvu, dok su u domovini mnogi bili sve slabije recipirani. U svakom slučaju, ostaje činjenica da stvarna recepcija ove grupe autora na nemačkom govornom području počinje tek u devedesetim, dakle nakon izbijanja rata u nekadašnjoj Jugoslaviji.

Na ovom mestu treba istaći još jednu specifičnu odliku Austrije u kontekstu nemačkog govornog područja. Činjenica da je reč o državi koja je često bila prva stanica za jugoslovenske izbeglice, a samim tim i za brojne intelektualce i pisce koji su napustili zemlju, jasno se ogleda i u prevodilačkoj produkciji austrijskih izdavača. Jugoslovenski pisci i intelektualci koji su od ranije živeli u Austriji bili su posrednici za mnoge svoje sunarodnike i kolege koji su nakon 1991. napustili zemlju. Tu još jednom treba pomenuti izdavača Lojzea Vizera, ali svakako i austrijsko-jugoslovenskog književnika Mila Dora, koji je na početku rata pomogao Bogdanu Bogdanoviću, Ivanu Ivanjiju i Miletu Stojiću pri njihovom iseljenju, a takođe je i prevodio njihove tekstove (Džihić 2003: 155f). Zbog toga nije slučajno što je nakon Dorove smrti organizacija *Kulturkontakt Austria* svoj bečki rezidencijalni program namenjen piscima iz istočne i jugoistočne Evrope nazvala njegovim imenom. Kasnije su, po završetku rata, upravo pisci koji su se kao egzilanti nastanili u Austriji posredovali kod austrijskih izdavača za objavljivanje prevoda pojedinih svojih kolega koji su ostali u zemlji.

Kao što je već pomenuto, mnogi od postjugoslovenskih autora prvo su bili objavljivani kod austrijskih izdavača, a tek nakon što su uspeli da se probiju na književnoj mapi nemačkog jezika, prelazili su u nemačke izdavačke kuće; to važi za Albaharija, Velikića i Karahasana. Samo su retki, kao Dubravka Ugrešić i Slavenka Drakulić, odmah doživeli uspeh u Nemačkoj, gde je interesovanje za intelektualce iz nekadašnje Jugoslavije, a samim tim i za objavljivanje prevoda njihovih dela, iz godine u godinu brzo narastalo. To se može objasniti ne samo zainteresovanošću čitalačke publike za aktuelne političke teme ili harizmatičnim figurama pomenutih spisateljica, nego svakako ima veze i sa trajnim odredištem koje je svako od autora u egzilu izabrao.

I dok se recepcija pomenutih autora u egzilu na nemačkom govornom području može smatrati privilegovanom, dotle su se promene u recepciji njihovih novih dela u domovini razlikovale od slučaja do slučaja: pojedini su i nakon emigracije ostali prisutni u matičnim književnim sredinama (najbolji primer je Albahari), dok drugi gotovo da uopšte nisu. Dubravka Ugrešić sve do danas odbija da bude nazvana hrvatskom književnicom, a njene knjige su u Hrvatskoj tek nakon 2000. ponovo počele redovno da se objavljuju. Knjige Bore Ćosića su tokom 1990-ih u Srbiji štampane kod malog, „opozicionog“ izdavača (*Sami-zdat B92*), što se promenilo tek od sredine naredne decenije.

Kao četvrta kategorija prevoda može se izdvojiti bosanska, hrvatska i srpska (anti)ratna proza, i to autori kao što su Vladimir Arsenijević, Boris Dežulović, Josip Mlakić, Jurica Pavičić,

Ivana Sajko, Igor Štiks ili Nenad Veličković. Svi pomenuti autori, osim prevoda kraćih prozних tekstova u časopisima ili antologijama, imaju do sada samo po jednu prevedenu knjigu na nemačkom. Jedino Igor Štiks iz te grupe ima prevedenih nekoliko knjiga, dok Ivana Sajko, pored jednog romana, na nemačkom ima i nekoliko objavljenih pozorišnih komada (v. Bibliografija 3). Kada se ima u vidu da ukupni korpus postjugoslovenske antiratne proze obuhvata više od sto knjiga, postaje jasno koliko je lista do sada prevedenih naslova selektivna i oskudna (up. Messner 2014). Ovoj grupi se uslovno može pripojiti i Miljenko Jergović, čije knjige osciliraju između ratnog romana, porodične sage i drugih, najčešće politički i društvenokritički usmerenih žanrova. Što se broja prevedenih knjiga tiče, Jergović je svakako izuzetak iz ove grupe (v. Bibliografija 4). Nakon što je devedesetih bio „otkriven“ od strane austrijskog izdavača *Folio*, Jergovića je od 2006. „preuzeo“ mnogo uticajniji nemački izdavač *Schöfling*.

Interesantna je činjenica da su nemački prevodi onih autora koji su se živeći u svojoj zemlji bavili jednom toliko aktuelnom temom kao što je bio rat tokom 1990-ih i početkom naredne decenije ipak pridobili najmanje pažnje. Ili drugim rečima: autori beletrističkih knjiga o ratu u Jugoslaviji gotovo da se uopšte nisu mogli probiti do čitalaca i kritike na nemačkom govornom području osim ako nisu napustili svoju zemlju i nastanili se u Austriji ili Nemačkoj (jedini izuzetak ovde je takođe Miljenko Jergović). Usled toga su ovi autori dobili mnogo manje nagrada i o njihovim knjigama je retko pisano u većim časopisima. Sa samo jednom prevedenom knjigom, tim autorima je praktično bilo nemoguće da se probiju na tržištu.

Zajedničko za četiri opisane grupe prevoda je to što su na njihovu recepciju na nemačkom govornom području prevashodno uticali neknjiževni, političko-istorijski faktori. Samo za poslednju ovde predloženu grupu prevoda čini se da su odlučujući činioци njihove recepcije bili drugačiji. Tu petu grupu, koja na književno tržište nemačkog jezika dospeva tek nakon 2000, čini savremena postjugoslovenska proza širokog tematskog i žanrovskog opsega. Tu spadaju ljubavni i istorijski romani, zbirke intimističkih, psiholoških pripovedaka, urbana, popularno pisana proza, kao i pojedine knjige eksperimentalne proze (v. Bibliografija 5). Edo Popović je autor iz ove grupe koji se do sada najbolje probio na tržištu (v. Bibliografija 6). Osim Popovića, za ovu grupu važi da su autori ili autorke na nemačkom zastupljeni sa po jednim ili najviše dva objavljena prevoda. Za razliku od prve tri navedene kategorije, ovoj grupi pripadaju manje ili više mladi autori, koji i u matičnim zemljama još uvek izgrađuju svoj status i aktivno objavljuju nove knjige. Stoga se dâ pretpostaviti da će upravo autori i autorke iz ove grupe u narednom periodu biti najčešće prevedeni.

Ukupno gledano, može se zaključiti da na nemačkom jeziku postoji velik korpus prevoda književnih tekstova sa bosanskog, hrvatskog i srpskog. Međutim, sa tim obiljem prevoda dobro su upoznati uglavnom samo „insajderi“. O široj rasprostranjenosti, medijskoj prisutnosti i uspešnoj recepciji nekog autora ili autorke može biti govora tek onda kada on ili ona imaju nekoliko prevedenih i objavljenih knjiga. U najvećem broju slučajeva prva prevedena knjiga nekog autora prodre samo do uskog kruga slavističkih stručnjaka, te tako ne donosi profit ni izdavaču niti autoru. Statistika koju je izradila Nadja Grbić to nedvosmisleno pokazuje: u periodu od 1991. do 2001, od ukupno 97 prevedenih autora, njih 64 je imalo samo jednu prevedenu knjigu, što je 66%; potom, u periodu od 2002. do 2008, od

ukupno 82 prevedena autora 52 su imala samo jedan prevod, što čini 63% (Grbić 2010: 255). To znači da je tek svaki treći autor iz bivše Jugoslavije nakon prvog dobio i drugi nemački prevod. Ne uspe li prevedeni autor već sa prvom knjigom da se probije na tržištu – a to se događa vrlo retko čak i sa autorima koji pišu na nemačkom – on gotovo po pravilu neće dobiti drugu prevedenu knjigu. Čak i kada prva knjiga doživi uspeh – kao što se to desilo 1996. sa prevodom romana *U potpalublju* Vladimira Arsenijevića – nema garancije da će automatski slediti novi prevod tog autora.

Iz skiciranog pregleda još jedna stvar postaje očigledna: iako je korpus nemačkih prevoda postjugoslovenske književnosti srazmerno velik, udeo spisateljica u tom korpusu je mali. Samo tri autorke koje pišu beletristiku – Ugrešićeva, Drakulićeva i Sajkova – imaju više od tri prevedene knjige, te se njihova recepcija na nemačkom tržištu može smatrati uspešnom. Ivana Sajko je, pri tom, kao najmlađa – najmanje poznata i prevedena. Jedino ako se u razmatranje uključe i pesnikinje i esejistkinje, slika se donekle menja, ali ne suštinski. Ne može se osporiti činjenica da je manjak prevedenih autorki posledica toga što postjugoslovenskim književnim poljem – slično kao i onim sa nemačkog govornog područja – dominiraju muškarci, te da vrlo malo spisateljica uspeva da se nametne ili uopšte aktivno da objavljuje. Dok su osamdesete godine u Jugoslaviji donele „bum“ izvanrednih ženskih autorskih glasova, tvrdi Jasmina Lukić, sa ratom devedesetih i društvenim promenama koje su potom usledile učešće žena u književnom životu je vidno opalo, a značaj koji su spisateljice posedovale osamdesetih rapidno se smanjio. To Jasmina Lukić posmatra kao deo složenog procesa u okviru kojeg je kulturni model zasnovan na dijalogu i razumevanju potiskivan, dok je društvo istovremeno podvrgnuto repatrijarhalizaciji, uz potenciranje nacionalne ekskluzivnosti i netolerancije (Lukić 2003: 78). Ali ne treba ni sasvim odbaciti pretpostavku da nemačko književno tržište takođe vrši patrijarhalno zasnovanu selekciju prevoda, i to uprkos nespornom prisustvu žena na ključnim pozicijama u izdavačkom svestu nemačkog govornog područja (kao na primer Katarina Rabe).

Nasuprot autorskoj neravnopravnosti stoji veliki broj prevoditeljki, urednica i lektorki, kao i dominantni udeo žena na organizacionim pozicijama pri nastupima Hrvatske ili Srbije kao zemalja u fokusu na Sajmu u Lajpcigu. Proboj Ivane Sajko na nemačkom tržištu može se objasniti pre svega upravo pomenutim nastupom Hrvatske u Lajpcigu 2008, odnosno prevodilačkim i posredničkim radom Alide Bremer u okviru mreže *Traduki*. Tu stizemo do uloge pojedinačnih aktera i njihovog značaja za književni transfer iz postjugoslovenske regije u nemačko govorno područje, o čemu će biti reči u poslednjem odeljku ovog teksta.

Književni transfer: akteri, organizacije, rezultati, perspektive

Presudno važni akteri u književnom polju su izdavačke kuće, čiji uticaj se proteže od selekcije rukopisa, pa sve do uticaja na recepciju knjiga i autora. Mnogi drugi akteri, pre svega urednici i prevodioci, hijerarhijski su podređeni izdavačkim kućama i zavise od njih (Wolf 1999: 269). Pri tom mnogo toga zavisi od veličine izdavača, odnosno od njegove finansijske moći: veliki komercijalni izdavači, koji raspolažu ogromnim finansijskim kapitalom, počinju da izdaju tržišno manje isplativu, ali umetnički cenjenu književnost, ne bi li tako akumulirali i kulturni, odnosno simbolički kapital; u tom smislu, prevodi autora sa takozvanih

malih jezika, za koje se unapred zna da neće postati bestseleri, zanimljivi su velikim izdavačkim kućama nemačkog govornog područja takođe prevashodno kao mogućnost za sticanje kulturnog kapitala.

Primeri za to su izdavači kao *Suhrkamp*, *dtv* i *Rowohlt*, koji objavljujući prevode autora iz nekadašnje Jugoslavije računaju pre svega sa prestižom unutar književnog polja. Pri tome nijedan od pomenutih izdavača nije preterano sklon riziku. U poređenju sa njihovom ukupnom produkcijom, broj prvih prevoda nekog autora iz bivše Jugoslavije je neznan, oni isključivo objavljuju prevode na nemačkom govornom području već etabliranih imena. S druge strane su mali izdavači, koji svoje izdavačke programe zasnivaju na visokim umetničkim kriterijumima, te tako raspolažu sa mnogo kulturnog kapitala, ali su zato upućeni na razne vrste državnih ili paradržavnih donacija, bez kojih ne bi mogli da opstanu na tržištu. Mali izdavači, kako to formuliše Rudolf Pelcer, stalno se nalaze na razmeđu idealizma i tržišta, između simboličkog i ekonomskog kapitala (Pölzer 2007: 20).

Kada se razmatranje fokusira na izdavače koji su relevantni za produkciju prevoda sa bosanskog, hrvatskog i srpskog, malopre opisane razlike u izdavačkim konceptima postaju očigledne. Za prevodilačku produkciju sa pomenutih jezika u periodu od 1991. do 1999. najvažniji su sledeći izdavači sa nemačkog govornog područja: *Wieser* i *Bosanska riječ* (Wuppertal – Tuzla), sa po više od 20 ukupno objavljenih knjiga; *Hanser*, *dtv* i *Suhrkamp* objavili su između 10 i 20 knjiga; dok su *Rowohlt*, *Fischer Taschenbuch*, *Folio* i *Droschl* u pomenutom periodu objavili između 5 i 10 prevoda iz regiona bivše Jugoslavije. Prve dve pomenute kuće – *Bosanska riječ* i *Wieser* – specijalizovale su se isključivo za postjugoslovenski jezički i kulturni prostor (Grbić 2010: 241).

Veliki, renomirani nemački izdavači retko su uvodili autore iz jugoistočne Evrope u svoje programe, a tokom devedesetih to su bili isključivo stariji, kanonizovani pisci. U osnovi, moglo bi se govoriti o manje-više kratkotrajnom, ratom izazvanom zenitnom periodu tokom 1990-ih, i potom još jednom periodu intenzivnijeg transfera i prevodilačke produkcije u periodu od 2002. do 2011. Mali izdavači, kako iz Nemačke, tako i iz Austrije, u tom transferu su i nakon 2002. imali aktivniju ulogu od velikih izdavačkih kuća. Počev od 2008, mreža *Traduki*, sa sistemski organizovanom finansijskom i infrastrukturnom podrškom prevodilačkoj delatnosti, ima centralan položaj na sceni književnog transfera između dve sredine.

Za činjenicu da je bosanska, hrvatska i srpska književnost pronašla put do tržišta knjiga nemačkog govornog područja, treba zahvaliti ne samo angažovanim pojedincima i na rizik spremnim izdavačima, nego i institucijama za međunarodno kulturno posredovanje koje su raspolagale neophodnim finansijskim sredstvima. Kako je za izdavače „proizvodnja“ prevoda sa tzv. malih jezika nesumnjivo skuplja nego kada je reč o onima sa velikih jezika, a „krajnji proizvod“ je potom na tržištu po pravilu mnogo manje „rentabilan“, izdavanje takvih knjiga ne može da funkcioniše bez potpore institucija i fondacija za kulturnu saradnju, najčešće vođenih i finansiranih od strane države (Bachleitner/Wolf 2010: 9).

Književni transfer o kojem je u ovom tekstu reč, počiva na hegemonijalnom odnosu koji vlada između dva jezička i kulturna prostora: u ekonomskom smislu su, naime, države koje čine tzv. *izlaznu kulturu* (Bosna, Hrvatska, Srbija) višestruko slabije u odnosu na one koje u ovom slučaju predstavljaju *ulaznu kulturu* (Nemačka, Austrija, Švajcarska). Zato književni akteri i institucije koje tokom poslednjih decenija najvećim delom finansiraju ovaj

transfer ne dolaze iz izlaznih kultura, nego iz ulaznih. Za to zadužene institucije sa nemačkog govornog područja finansiraju takođe – i to u još većoj meri – transfer koji ide u suprotnom smeru, odnosno prevode nemačke književnosti na jezike jugoistočne Evrope. Kulturno-politički interes ekonomski moćnijih država prostire se, dakle, u oba pravca, „bilo u vidu širenja vlastite književnosti u inostranstvu, bilo u vidu nastojanja da se vlastitoj publici ponudi što raznovrsniji izbor književnih dela“ (Bachleitner/Wolf 2010: 11).

Cilj programa za podršku književnih prevoda koji deluju na nemačkom govornom području leži u pokušaju da se pravila književnog tržišta, u meri u kojoj je to moguće, neutralizuju, kao i „da se pažnja književne javnosti usmeri prema zapostavljenim kulturama“ (Fischer 2010: 36). Institucije koje vode takve programe mogu se nadati sticanju simboličkog i kulturnog kapitala. Finansijska potpora koju one obezbeđuju pokriva po pravilu honorar za prevodioce i nadoknadu za autorska odnosno izdavačka prava, a ponekad i troškove štampe. Neretko ove institucije dodeljuju nagrade ili stipendije, organizuju rezidencijalne boravke za autore, sponzoriju književne festivale.

U Nemačkoj je međunarodna kulturna razmena finansirana najvećim delom od strane Ministarstva spoljnih poslova, koje je tokom prethodnih godina za potporu književnih prevoda – na nemački i sa nemačkog – ukupno izdvojilo više od milion evra. Ta sredstva međutim ne bivaju direktno raspodeljena od strane Ministarstva, nego se taj posao povećava za to specijalizovanim institucijama, kao što su *Goethe-Institut* ili *Literarisches Colloquium*. Dok *Goethe-Institut* pruža podršku za književne prevode u celom svetu (za tu namenu im je npr. u 2006. na raspolaganju stajalo 530 000 evra), dotle je *Literarisches Colloquium Berlin* (LCB) fokusiran na prevode književnih dela iz srednje i istočne Evrope i za te svrhe ima finansijska sredstva koja pored Ministarstva inostranih poslova obezbeđuju još i organizacija *Pro Helvetia*, kao i Senat za kulturu grada Berlina (Fischer 2010: 56–57). Preostale nemačke organizacije koje je u ovom kontekstu potrebno pomenuti su *Robert-Bosch-Stiftung*, koja takođe dodeljuje rezidencijalne stipendije i nagrade, kao i *S. Fischer Stiftung*.

U Austriji vodeću ulogu na ovom polju ima *Kulturkontakt Austria*, koja uz pomoć državnih sredstava, ali i privatnih donacija (na primer od *Bank Austria*), finansijski i organizaciono potpomaže književni, umetnički i kulturni transfer između Austrije i jugoistočne Evrope, i to u oba smera (Fischer 2010: 56). U Švajcarskoj je najaktivnija fondacija za kulturu *Pro Helvetia*. Takvi programi za podršku književnog prevođenja uobičajeni su za kulturnu i književnu razmenu između zemalja članica Evropske unije. U okviru kulturne politike EU naročito se obraća pažnja na to, da nijedna od strana uključenih u neki transfer ne bude sistemski favorizovana, što znači da specijalizovanost za određene jezike ili regione predstavlja izuzetak.

U okviru priprema za nastup Hrvatske kao zemlje u fokusu na lajpciškom Sajmu knjiga 2008, oformljena je organizacija *Traduki*, čiji je zadatak pružanje potpore za prevode nemačke književnosti na jezike jugoistočne Evrope, kao i za prevođenje književnosti iz tog regiona na nemački. U osnivanju mreže *Traduki* zajednički su učestvovali četiri institucije: *Pro Helvetia*, *Kulturkontakt Austria*, *Goethe-Institut* i *S. Fischer Stiftung*. U program su uključeni, s jedne strane, Nemačka, Austrija i Švajcarska, a sa druge, sve zemlje bivše Jugoslavije, Albanija, Rumunija i Bugarska. Danas je *Traduki* najuticajnija i finansijski najmoćnija institucija što se tiče književnog transfera između zemalja nemačkog govornog područja i regiona jugoistočne Evrope; ona dodeljuje različite stipendije, nagrade i rezidencijalne boravke,

aktivna je u organizaciji književnih sajмова i festivala, kao i različitih okupljanja pisaca, prevodilaca i izdavača; finansirana je od strane Saveznog ministarstva za evropske i inostrane poslove Republike Austrije i Ministarstva inostranih poslova Savezne Republike Nemačke. Fondacija *S. Fischer* ima nešto drugačiju poziciju unutar projekta, jer su sredstva koja se iz te fondacije ulivaju u *Traduki* namenjena isključivo prevodima sa nemačkog na jezike jugoistočne Evrope. Na internet stranici mreže (<http://german.traduki.eu/>; rubrika: Veröffentlichungen) može se videti hronološki pregled svih prevoda, kako na nemački, tako i sa nemačkog, koji su bili podržani od strane *Tradukija*. Slovenija je već 2009. postala zvanični partner *Tradukija*, i to preko nacionalne Agencije za knjigu *JAK*. Hrvatska je punopravni partner od 2011, i to su do sada jedine dve države sa takvim statusom. Srpsko ministarstvo kulture s tim u vezi je vodilo pregovore počev od 2011.

Pre formiranja *Tradukija*, svaka od četiri pomenute institucije koje su učestvovalе u njegovom stvaranju, samostalno je finansirala pojedinačne prevode knjiga. Pripajanje u jednu mrežu bilo je posledica institucionalizacije i profesionalizacije međunacionalnog književnog transfera, ali istovremeno i odraz narastajuće monopolizacije tog polja u odnosu razvijenih zemalja EU prema prostoru jugoistočne Evrope, što je u ovom slučaju teklo paralelno sa privrednim i političkim interesima zemalja nemačkog govornog područja u vezi sa zemljama jugoistočne Evrope. *Traduki* je, to se mora naglasiti, od početka bio zamišljen kao društvenoangažovani kulturni projekat. Izvanknjiževni činoci neretko su presudni pri odlučivanju koja književna dela, odnosno koji autori će biti podržani, a koji ne.

Na nemačkom govornom području postoje brojne institucije i firme, kao na primer banke ili fondacije, koje – što samostalno, što uz saradnju sa kulturnim ustanovama – finansijski potpomažu kulturu jugoistočne Evrope. Ali nije nimalo slučajno da su to isključivo organizacije koje su poslovno aktivne u tom regionu i koje pre svega zanima konačni profit. Kao primer se mogu navesti *ERSTE-Bank* ili *Bank Austria*, koja je u saradnji sa *KulturKontakt Austria* i sa izdavačkom kućom *Wieser* ustanovila književnopravidilačku nagradu *Bank Austria Literaris*. Ukupno gledano, obim i značaj ovog tipa podrške ipak su vrlo ograničeni.

Evropska unija takođe ima programe za podršku književnih prevoda, što je bilo definisano zvaničnom regulativom „KULTUR Programm 2007–2013“. Potporu u okviru tog programa mogli su dobiti samo izdavači koji se odluče da u jednom mahu objave nekoliko prevedenih knjiga (između 4 i 10 naslova), pri čemu su prevodi sa „malih“ jezika imali povlašćen tretman (Fischer 2010: 58). Uz potporu iz tog EU-programa, nemačka kuća *Dittrich Verlag* je 2010. pokrenula ediciju posvećenu savremenoj književnosti sa Balkana. Edicija je otvorena prevodima sa bugarskog, a to je potom, uz dodatna sredstva *Tradukija* i srpskog, odnosno hrvatskog Ministarstva za kulturu, otvorilo put za niz savremenih autora iz Srbije i Hrvatske (v. <http://www.dittrich-verlag.de/edition-balkan/>).

Osim toga postoje finansijske dotacije od strane državnih institucija iz zemalja jugoistočne Evrope, ali sa njima je relativno kasno otpočeto i njihovi iznosi su značajno manji. Nastupi država bivše Jugoslavije kao zemalja u fokusu na Sajmu u Lajpcigu (Slovenija 2007, Hrvatska 2008, Srbija 2011) bili su kofinansirani od strane ministarstava kulture dotičnih zemalja, ali pre samih nastupa bila su neophodna sredstva za finansiranje prevoda. Nastup Slovenije bio je prvi te vrste na Sajmu u Lajpcigu. Predstavljeno je šest autora i autorki, što se, kada se ima u vidu veličina te zemlje, proporcionalno podudara sa kasnijim nastupima

Hrvatske i Srbije. Hrvatski nastup, sa kojim se poklopilo formiranje mreže *Traduki*, direktno je doprineo da u godinama neposredno pre i posle toga sa hrvatskog na nemački ukupno bude prevedeno bezmalo pedeset knjiga, uključujući antologije i časopisne temate. Kada je Srbija bila u fokusu, kroz saradnju i finansijsku podršku srpskog Ministarstva kulture i *Tradukija*, srpska književnost dobila je oko trideset novih prevoda na nemački (v. Bibliografija 7). Godine 2008. zvanično je bio potpisan ugovor o srpskom nastupu u Lajpcigu i Ministarstvo kulture je tim povodom prvi put raspisalo javni konkurs za podršku prevođenja srpske književnosti u inostranstvu. Kao priprema za nastup u Lajpcigu, i radi upoznavanja izdavača sa nemačkog govornog područja sa novoustanovljenim mogućnostima za finansijsku podršku prevoda, Ministarstvo je 2010, između ostalog, organizovalo posebne nastupe i marketinške aktivnosti na sajmovima u Frankfurtu i Beču. Ako se sve pomenuto ima u vidu, postaje jasno da se kroz pojedinačnu saradnju sa mrežom *Traduki* posredno odvija integracija aktivnosti ministarstava za kulturu zemalja bivše Jugoslavije.

A koliko je zapravo teško, uprkos finansijskim dotacijama, privoleti izdavače da objave prevod sa nekog od jezika jugoistočne Evrope, dovoljno govori podatak da se u godini nakon što je Srbija bila u fokusu lajpciškog Sajma, na obnovljeni konkurs srpskog Ministarstva za podršku prevoda nije prijavila nijedna nova izdavačka kuća sa nemačkog govornog područja, nego samo četiri izdavača koji su i ranijih godina već objavljivali prevode postjugoslovenske književnosti (reč je o *Leipziger Literaturverlag, Dittrich, Drava i Wieser*). Dotacije za prevode književnosti iz jugoistočne Evrope u osnovi su, dakle, primamljive isključivo malim i srednjim izdavačkim kućama sa nemačkog govornog područja, dok na izdavačku politiku većih kuća te dotacije praktično nemaju uticaja. Novčane sume koje u tom smislu nudi srpsko Ministarstvo relativno su niske, posebno kada se uporede za iznosima koje ti izdavači mogu dobiti iz domaćih ili EU fondova. Dotacije srpskog Ministarstva iznose od 500 do 2000 evra po prevodu, što nije dovoljno da otkloni finansijski rizik jednog izdavača pri objavljivanju prevoda savremene srpske književnosti. Taj iznos služi samo kao dodatak za izdavača koji se za prevod neke knjige već odlučio.

Nastupi Slovenije, Hrvatske i Srbije kao zemalja u fokusu na Sajmu u Lajpcigu učinili su mnogo za promociju tih književnosti i kultura na nemačkom govornom području, ali nažalost nisu uspjeli da ostvare dugotrajniji efekat u tom smeru. U godinama nakon svakog od tih nastupa broj objavljenih nemačkih prevoda iz tih književnosti ponovo je rapidno počeo da opada.

Zaključak

Produkcija književnih prevoda snažno je uslovljena političkim, ekonomskim, kao i geografskim i kulturnim činiocima. Izbijanje rata za jugoslovensko nasleđe i obnovljena debata o Holokaustu u Nemačkoj i Austriji početkom 1990-ih, zajedno su prouzrokovali rastuće interesovanje za književnost iz nekadašnje Jugoslavije u zemljama nemačkog govornog područja. Bitan faktor takođe je bila geografska blizina Austrije i Jugoslavije, kao i posebna zainteresovanost austrijskih izdavačkih kuća koje su vodili koruski Slovenci za dešavanja u Jugoslaviji.

Ministarstva kulture u zemljama bivše Jugoslavije počela su u periodu od poslednjih pet (Srbija) do deset godina (Hrvatska) sa programima podrške književnih prevoda, dok

manje, finansijski i politički nestabilne zemlje, poput Bosne, Crne Gore ili Makedonije, takve programe još uvek nemaju. Sa druge strane, u zemljama nemačkog govornog područja, u poslednjih dvadeset godina ustanovljeno je više, u ekonomskom smislu neuporedivo moćnijih i naglašeno društveno angažovanih programa podrške za prevode književnosti jugoistočne Evrope, koji su prevashodno finansirani od strane državnih organa.

Novčana ulaganja dovela su do profesionalizacije, ali istovremeno i monopolizacije književnog transfera između dve kulturne sredine. Od kraja 2000-ih mreža *Traduki* ima snažan uticaj na taj književni transfer. Aktivnost *Tradukija*, uz saradnju sa ministarstvima kulture zemalja bivše Jugoslavije, omogućila je da se tradicija „Zemlje u fokusu“ na Sajmu knjiga u Lajpcigu iskoristi kao centralni poligon za promociju slovenačke, hrvatske i srpske književnosti na nemačkom govornom području.

Bitan faktor u slučaju ovog književnog transfera je spremnost velikih nemačkih izdavača da objave prevode postjugoslovenske književnosti, iako je to skopčano ne samo sa finansijskim rizikom, nego vrlo izvesno izdavaču donosi gubitke. Sa druge strane, objavljivanje umetnički zahtevnih prevoda iz manje poznatih kultura izdavačima donosi simbolički kapital i kulturni prestiž. Stoga su za ovaj književni transfer veoma bitne samostalne inicijative pojedinih aktera u književnom polju, a pre svega malih, nekomercijalnih izdavačkih kuća.

Svi nabrojani faktori – uz čitalačka interesovanja i ukuse publike koji u ovom radu nisu bili u prvom planu – doprineli su da tokom poslednjih dvadesetak godina srazmerno veliki broj knjiga sa srpskog, hrvatskog ili bosanskog bude preveden na nemački jezik. Ali generalno gledano, postjugoslovenska književnost je, uprkos velikim ulaganjima, na književnom tržištu nemačkog jezika ostala marginalizovana. Ti prevodi, čak i kada su iz političko-istorijskih razloga na književnom tržištu dospevali u centar pažnje, nisu imali bitnijeg uticaja na redefinisane pojmove „svetske književnosti“ ili „nacionalnog književnog kanona“ na nemačkom govornom području. Može se međutim tvrditi da je književnost jugoslovenskih emigranata pisana na nemačkom jeziku snažno uticala na to da je usko postavljen nacionalni književni kanon nemačkog jezika doveden u pitanje.

Tematska, formalno-estetska, kao i političko-ideološka raznovrsnost prevedenih knjiga ipak je doprinela internacionalizaciji nemačkog tržišta. Na taj način je unapred osmišljena kulturno-politička otvorenost za prevodnu književnost učestvovala u stvaranju jednog transnacionalnog književnog sistema. Pri tom ne treba zanemariti da iza te kulturne otvorenosti stoje i snažni izvankulturni interesi.

Bibliografija: egzemplarni izbor prevoda bosanske, hrvatske i srpske književnosti na nemački jezik u periodu od 1991. do 2012.

1. Dokumentarna i autobiografska književnost o ratu u bivšoj Jugoslaviji

Čabaravdić, Zlatan: Narben aus Sarajevo. Übers. von Goran Mihaljević. Red. der Übers.: Astrid Philippsen, Wuppertal: Bambi, 1993.

Davidowski, Miroslav: Mostar – eine Liebe. Übertr. aus dem Bosn. von A. D. Braun. Mit einem Vorw. von Hans Koschnick. Unkel/Rhein: Horlemann, 1995.

Dizdarević, Zlatko: Der Alltag des Krieges. Ein Tagebuch aus Sarajevo. Mit einem Vorw. von Claus Leggewie und einem Nachw. von Paul Parin. Aus dem Franz. von Bodo Schulze, Frankfurt am Main: Campus-Verl., 1995.

- Filipović, Zlata: Ich bin ein Mädchen aus Sarajevo. Übersetzung aus dem Französischen, Bergisch Gladbach: Gustav Lübbe Verlag, 1994.
- Filipović, Zoran: Tagebuch des Todes, Aus d. Kroat. von Melita Šunjić, Wien: Deuticke, 1992.
- Filipović, Zoran: Ein Jahr in der Hölle: Sarajevo – anno Domini 1993. Aus d. Kroat. von Nenad Popović. Wien: Deuticke, 1994.
- Filipović, Zoran: Entseeltes Land: über Bosnien, Kulturzerstörung und unsere Zukunft; Fotos: Zoran Filipović. Texte: Hans Koschnick; Claus Leggewie, Freiburg im Br./Wien: Herder, 1995.
- Hrustanović, Hajrija: Nichts ist vergangen: eine Bosnierin erzählt. Aus dem Bosn. von Michael Schreckeis. Mit einem Vorw. von Karl-Markus Gauß, Klagenfurt/Celovec: Drava-Verl., 2002.
- Iveković, Rada (Hg.): Briefe von Frauen über Krieg und Nationalismus. Mit einem Beitr. von Duška Perišec-Osti. Aus dem Serbokroat. von Barbara Antkowiak/Aus dem Slowen. von Marina Einspieler. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1993.
- Korić, Davor: „...und Sarajevo muß für alles zahlen“: Briefe aus dem belagerten Sarajevo. Mit einem Vorw. von Alida Bremer. Übers.: Thomas Bremer, Osnabrück: Fibre, 1993.
- Mujanović, Rosmarina: Erinnerungen an Bihać: Geschehnisse in einer kleinen Stadt mitten in Europa. Zürich: Innaron-Verl., 1998.
- Rifatbegović, Nedim: Sarajevo auf Kovači: Private Aufzeichnungen eines Lagerinsassen. Übersetzt von Astrid Philippsen, Almut Šehović, Gordana Noak, Majda Hovestadt, Wuppertal: Bambi, 1993.
- Šarić, Muhidin: Keraterm: Erinnerungen aus einem serbischen Lager. Aus dem Bosn. Von Klaus Detlef Olof, Klagenfurt: Drava-Verl., 1994.
- Suljagić, Emir: Srebrenica. Notizen aus der Hölle. Aus dem Bosn. von Katharina Wolf-Grießhaber. Wien: Zsolnay, 2009.
- Todorović, Goran: Sarajevo: Chronik der verbrannten Illusionen, Aus dem Bosnischen (Serbokroatischen) vom Institut für Slawistik (Klagenfurt), Leitung und Schlußredaktion Klaus Detlef Olof. Klagenfurt/Salzburg: Wieser, 1994.
- Tomašević, Dragana: Briefe nach Sarajevo. Aus d. Bosn. von Katrin Becker, Graz/Wien: Droschl, 1995.
- Vuksanović, Mladen: Pale – im Herzen der Finsternis: Tagebuch 5. 4. – 15. 7. 1992. Aus d. Serbokroat. von Detlef I. Olof. Wien: Folio-Verl., 1997.
- Zulić, Nevzeta: Flucht aus Sarajevo: eine authentische Geschichte. Redaktion Trelhop, R.. Hundorf: Nordwindpress, 1998.
- Zulić, Nevzeta: Mein Herz schlägt noch in Sarajevo, Aus dem Bosnischen von Maren Enßle, Džemal Voltmer [Hg. vom Museum Rade am Schloß Reinbek, Stiftung Sammlung Rolf Italiaaander/Hans Spegg. Dt. Bearb.: R. Trelhop und Bernd M. Kraske], Glinde: Böckel, 1999.

2. Postjugoslovenska književnost u egzilu

2.1. David Albahari

- Beschreibung des Todes: Erzählungen. Übersetzt von Ivan Ivanji, Klagenfurt: Wieser, 1993.
- Tagelanger Schneefall. Aus dem Serbischen von Mirjana und Klaus Wittmann, Wien: Zsolnay, 1997.
- Mutterland. Aus dem Serbischen von Mirjana und Klaus Wittmann, Frankfurt am Main: Eichborn, 2002.
- Götz und Meyer. Aus dem Serbischen von Mirjana und Klaus Wittmann, Frankfurt am Main: Eichborn, 2003.
- Fünf Wörter. Aus dem Serbischen von Mirjana und Klaus Wittmann, Frankfurt am Main: Eichborn, 2005.
- Die Ohrfeige: Roman. Aus dem Serbischen übertragen von Mirjana und Klaus Wittmann, Frankfurt am Main: Eichborn, 2007.
- Ludwig. Übersetzt von Mirjana und Klaus Wittmann, Frankfurt am Main: Eichborn, 2009.
- Die Kuh ist ein einsames Tier. Kurze Geschichten und dauerhafte Wahrheiten über Liebe, Traurigkeit und den ganzen Rest. Aus dem Serbischen von Mirjana und Klaus Wittmann, Frankfurt am Main: Eichborn, 2011.

2.2. Bora Ćosić

- Die Rolle meiner Familie in der Weltrevolution. Aus dem Serbischen von Mirjana und Klaus Wittmann, Berlin: Rowohlt Berlin, 1994.
- Musils Notizbuch. Übersetzt von Barbara Antkowiak, Graz/Wien: Droschl, 1994.
- Interview am Zürichsee: Roman. Aus dem Serbischen von Barbara Antkowiak, Berlin: Rowohlt Berlin, 1995.
- Essays. Aus dem Serb. von Barbara Antkowiak. Mit einem Nachw. von Karl-Markus Gauß, Berlin: Babel-Verlag, 1997.
- Bel tempo: Jahrhundertroman. Aus dem Serbischen von Irena Vrkljan und Benno Meyer-Wehlack, Berlin: Rowohlt Berlin, 1998.
- Die Zollerklärung. Aus dem Serbischen von Katharina Wolf-Grießhaber. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2001.
- Das Weben. Aus dem Serbischen von Irena Meyer-Wehlack, München: Ludewig, 2002.
- Das Land Null. Aus dem Serbischen von Katharina Wolf-Grießhaber, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2004.
- Die Reise nach Alaska. Aus dem Serbischen von Katharina Wolf-Grießhaber, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2007.
- Die Vogelklasse: Prosa. Aus dem Serbischen von Katharina Wolf-Grießhaber, Wien, Bozen: Folio-Verlag, 2008.
- Im Ministerium für Mamas Angelegenheiten. Geschichten über alle möglichen Gewerbe. Aus dem Serbischen von Katharina Wolf-Grießhaber. Reihe Transfer CVI, Wien/Bozen: Folio, 2011.
- Eine kurze Kindheit in Agram: 1932 – 1937. Aus d. Serb. von Brigitte Döbert, Frankfurt am Main: Schöffling, 2011.
- Frühstück im Majestic: Belgrader Erinnerungen. Aus dem Serbischen von Katharina Wolf-Grießhaber, München: Hanser, 2012.

2.3. Slavenka Drakulić

- Wie wir den Kommunismus überstanden – und dennoch lachten. Dt. von Ulrike Bischoff, Berlin: Rowohlt Berlin-Verl., 1991
- Sterben in Kroatien: vom Krieg mitten in Europa. Ulrike Bischoff and Katherina Wolf-Grießhaber. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt-Taschenbuch-Verl., 1992.
- Café Paradies oder Die Sehnsucht nach Europa, Aus dem Englischen übersetzt. Berlin: Aufbau-Taschenbuch-Verl., 1997.
- Als gäbe es mich nicht. Aus dem Kroat. von Astrid Philippsen, Berlin: Aufbau-Verlag, 1999.
- Keiner war dabei: Kriegsverbrechen auf dem Balkan vor Gericht. Dt. von Barbara Antkowiak, Wien: Zsolnay, 2004.
- Frida: Roman. Aus dem Kroat. von Katharina Wolf-Grießhaber, Wien: Zsolnay, 2007.
- Leben spenden: was Menschen dazu bewegt, Gutes zu tun. Aus dem Engl. von Hainer Kober, Wien: Zsolnay, 2008.

2.4. Rada Iveković

- Benares: ein Essay aus Indien. Aus d. Serbokroat. von Nadja Grbić, Graz/Wien: Droschl, 1993.
- Jugoslawischer Salat. Aus d. Serbokroat. von Katrin Becker, Graz/Wien: Droschl, 1993.
- Autopsie des Balkans: ein psychopolitischer Essay. Aus d. Franz. von Ilona Seidel, Graz/Wien: Droschl, 2001.

2.5. Dubravka Ugrešić

- Des Alleinseins müde. Aus dem Serbokroat. von Barbara Antkowiak, Berlin: Verl. Volk und Welt, 1984.
- Der goldene Finger. Aus dem Serbokroat. von Nadja Grbić, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1993.
- My American fictionary. Aus dem Kroat. von Barbara Antkowiak, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1994.
- Die Kultur der Lüge. Aus dem Kroat. von Barbara Antkowiak, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1995.

Das Museum der bedingungslosen Kapitulation, Aus dem Kroat. von Barbara Antkowiak, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1998.
Lesen verboten. Aus dem Kroat. von Barbara Antkowiak, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2002.
Das Ministerium der Schmerzen, Aus d. Kroat. von Barbara Antkowiak, Berlin: Berlin-Verl., 2005.
Keiner zu Hause: Essays. Dt. von Barbara Antkowiak, Berlin: Berlin-Verl., 2007.
Baba Yaga legt ein Ei. Aus d. Kroat. von Mirjana und Klaus Wittmann, Berlin: Berlin-Verl., 2008.

2.6. Dževad Karahasan

Tagebuch der Aussiedlung. Aus d. Serbokroat. (Bosn.) von Klaus Detlef Olof, Klagenfurt, Salzburg, Wieser, 1993.
Der östliche Divan: Roman. Aus dem Serbokroat. von Katrin Becker, Klagenfurt: Wieser, 1993.
Königslegenden: drei Erzählungen. Aus dem Bosn. von Katrin Becker, Berlin: Dr.-Haus Galrev, 1996.
Das Konzert der Vögel: mystische Komödie. Aus d. Bosn. übers. von Azra Džajić, Klagenfurt/Wien: Ed. Selene, 1997.
Schahrijars Ring: Roman einer Liebe. Dt. von Klaus Detlef Olof, Berlin: Rowohlt Berlin, 1997.
Sara und Serafina. Deutsch von Barbara Antkowiak, Berlin: Rowohlt, 2000.
Das Buch der Gärten. Grenzgänge zwischen Islam und Christentum. Aus dem Bosnischen von Katharina Wolf-Grießhaber, Frankfurt am Main: Insel-Verl., 2002.
Der nächtliche Rat. Aus dem Bosnischen von Katharina Wolf-Grießhaber, Frankfurt am Main, Insel-Verl., 2006.
Berichte aus der dunklen Welt. Aus d. Bosn. von Brigitte Döbert, Frankfurt am Main: Insel-Verl., 2007.
Die Schatten der Städte: Essays. Aus dem Bosn. von Katharina Wolf-Grießhaber, Frankfurt am Main: Insel-Verl., 2010.

2.7. Dragan Velikić

Via Pula: Roman. Aus dem Serbischen von Astrid Philippsen, Klagenfurt: Wieser, 1991.
Das Astragan-Fell. Aus dem Serbischen von Astrid Philippsen, Klagenfurt: Wieser, 1992.
Stimme aus der Erdspalte. Aus dem Serbischen von Klaus Detlef Olof, Klagenfurt: Wieser, 1992.
Der Zeichner des Meridian. Aus dem Serbischen von Bärbel Schulte, Klagenfurt: Wieser, 1994.
Dante-Platz: Roman. Aus dem Serbischen von Bärbel Schulte, Klagenfurt: Wieser, 1999.
Der Fall Bremen: Roman. Aus dem Serbischen von Bärbel Schulte, Berlin: Ullstein, 2002.
Dossier Domaszewski, Aus dem Serbischen von Bärbel Schulte. Hamburg: Mare Buchverlag, 2004.
Lichter der Berührung. Aus dem Serbischen von Bärbel Schulte, Berlin: Ullstein, 2005.
Das russische Fenster: Roman. Aus dem Serbischen von Bärbel Schulte. München: Deutscher Taschenbuch-Verlag, 2008

3. Postjugoslovenska antiratna proza

Arsenijević, Vladimir: Cloaca Maxima. Eine Seifenoper. Aus dem Serbischen von Barbara Antkowiak, Berlin: Rowohlt, 1996.
Dežulović, Boris: Gedichte aus Lora. Aus dem Kroat. ausgew. und übers. von Klaus Detlef Olof, Klagenfurt: Drava-Verl., 2008.
Mlakić, Josip: Wenn sich die Nebel lichten. Aus dem Kroat. übers. von Goran Krnić, Klagenfurt: Kitab-Verl., 2006.
Pavičić, Jurica: Nachtbus nach Triest. Aus dem Kroat. von Brigitte Kleidt, Wetzlar: Verl.-Haus No. 8, 2001.
Šajko, Ivana: Rio Bar: Roman, Aus dem Kroat. von Alida Bremer, Berlin: Matthes & Seitz, 2008.
Štiks, Igor: Die Archive der Nacht: Roman. Aus dem Kroat. von Marica Bodrožić, Berlin: Claassen, 2008.
Veličković, Nenad: Logiergäste. Aus dem Bosnischen von Barbara Antkowiak, Berlin: Verlag Volk & Welt, 1995.

4. Miljenko Jergović

- Sarajevo Marlboro: Erzählungen. Mit e. Text von Claudio Magris. Aus d. Kroat. von Klaus Detlef Olof, Wien: Folio, 1996.
- Karivani. Ein Familienmosaik. Aus d. Kroat. von Klaus Detlef Olof, Wien: Folio, 1997.
- Mama Leone: Erzählungen. Aus d. Kroat. (Bosn.) von Klaus Detlef Olof u.a. Wien: Folio, 2000.
- Mamma Leone. Aus dem Kroat. von Klaus Detlef Olof, Graz: Verl. Ingenium, 2007.
- Mamma Leone. Aus dem Kroat. von Klaus Detlef Olof, Klagenfurt: Wieser, 2008.
- Buick Rivera. Aus dem Kroatischen von Brigitte Döbert, Frankfurt am Main: Schöffling, 2006.
- Das Walnusshaus. Aus dem Kroatischen von Brigitte Döbert, Frankfurt am Main: Schöffling, 2008.
- Freelander: Roman. Aus dem Kroat. von Brigitte Döbert, Frankfurt am Main: Schöffling, 2010.
- Sarajevo Marlboro. Erzählungen. Aus dem Kroat. von Brigitte Döbert. Nachw. von Daniela Strigl, Frankfurt am Main: Schöffling, 2009.
- Wolga, Wolga. Roman, aus dem Kroatischen von Brigitte Döbert, Frankfurt am Main: Schöffling, 2011.

5. Savremena postjugoslovenska proza

- Fabrio, Nedjeljko: Das Haar der Berenice: Familienfuge. Aus dem Kroat. von Klaus Detlef Olof, Klagenfurt: Wieser, 2008.
- Fabrio, Nedjeljko: Einübung des Lebens: ein Chronisterion. [Teil 1 und 2] Aus dem Kroat. von Klaus Detlef Olof, Klagenfurt; Wien: Wieser, 2008.
- Ferić, Zoran: Walt Disneys Mausefalle: zehn Erzählungen. Aus dem Kroat. von Klaus Detlef Olof, Wien: Folio-Verl., 1999.
- Ferić, Zoran: Engel im Abseits: neun Erzählungen. Aus dem Kroat. von Klaus Detlef Olof, Wien: Folio-Verl., 2000.
- Ferić, Zoran: Der Tod des Mädchens mit den Schwefelhölzchen. Aus dem Kroat. von Klaus Detlef Olof, Wien: Folio-Verl., 2003.
- Ferić, Zoran: Die Kinder von Patras. Aus dem Kroat. von Klaus Detlef Olof, Wien: Folio-Verl., 2006.
- Jeger, Rujana: Darkroom. Aus dem Kroat. von Brigitte Döbert, München: Beck, 2004.
- Gavran, Miro: Der Engel aus Omorina: Roman. Aus d. Kroat. von Hans-Joachim Lanksch, Wien: Seifert, 2004.
- Gavran, Miro: Judit. Aus d. Kroat. übers. u. mit e. Kommentar vers. von Hans-Joachim Lanksch, Wien: Seifert, 2005.
- Gavran, Miro: Johannes der Täufer. Roman. Aus dem Kroat. von Klaus Detlef Olof, Wien: Seifert, 2008.
- Jeger, Rujana: Darkroom. Aus dem Kroat. von Brigitte Döbert, München: Beck, 2004.
- Lazarevska, Alma: Im Zeichen der Rose. Aus dem Bosn. von Bärbel Schule. Klagenfurt: Drava-Verl., 2002.
- Lovrenčić, Sanja: Martins Saiten: Roman. Aus dem Kroat. von Silvija Hinzmann, Graz: Leykam, 2008.
- Marković, Barbi: Ausgehen. Frankfurt am Main: Edition suhrkamp, 2009.
- Matanović, Julijana: Warum ich euch belogen habe. Roman. Aus dem Kroat. von Barbara Antkowiak, Frankfurt am Main: Frankfurter Verl.-Anst., 2000.
- Matijević, Vladan: Die Abenteuer der Mieke A: ein Roman in 76 Kapiteln. Aus dem Serb. von Patrik Alac München: Schirmer Graf, 2009.
- Petković, Radoslav: Schatten im Wind. Aus dem Serb. von Silvija Hinzmann, Klagenfurt: Wieser, 2008.
- Savičević, Olja: Augustschnee. Aus d. Kroat. von Blažena Radas, Dresden: Volland & Quist, 2008.
- Simić, Roman: In was wir uns verlieben. Aus dem Kroat. von Alida Bremer, Dresden: Volland & Quist, 2007.
- Tasić, Vladimir: Abschiedsgeschenk: Roman in drei Sätzen. Aus dem Serb. von Patrik Alac, München: Schirmer Graf, 2007.
- Tešin, Srđan: Durch Wüste und Staub. Abenteuerroman, Aus dem Serb. von Elena Messner, Klagenfurt, Wien: Drava-Verl., 2012.
- Valjaverić, Srđan: Komo/Como. Roman. Aus dem Serbischen von Richard Götz, Edition Zwei. Klagenfurt/Celovec: Wieser Verlag, 2008.

6. Edo Popović

- Ausfahrt Zagreb-Süd: Roman, Aus dem Kroat. von Alida Bremer, Dresden: Voland & Quist, 2006.
Kalda: Roman. Aus dem Kroat. von Alida Bremer, Dresden: Voland & Quist, 2008.
Die Spieler. Aus d. Kroat. von Alida Bremer, Dresden: Voland & Quist, 2009.
Mitternachtsboogie. Aus d. Kroat. von Alida Bremer, Dresden: Voland & Quist, 2010.
Tattoogeschichten. Mit Illustrationen von Igor Hofbauer. Aus dem Kroatischen von Alida Bremer, Dresden: Voland & Quist, 2011.

7. Prevodi povodom nastupa Srbije kao „Zemlje u fokusu“ na Sajmu knjiga u Lajpcigu 2011

- Aleksić, Dragan: Vorvorgestern. Erzählungen, die vom Glück handeln. Aus dem Serbischen von Mirjana und Klaus Wittmann, Berlin: Matthes & Seitz, 2011.
Bajac, Vladislav: Hamam Balkania. Aus dem Serbischen von Angela Richter, Berlin: Dittrich Verlag, 2011.
Ćosić, Bora: Eine kurze Kindheit in Agram: 1932–1937. Aus d. Serb. von Brigitte Döbert, Frankfurt am Main: Schöffling, 2011.
Danojlić, Milovan: Mein Lieber Petrović, Roman. Aus dem Serbischen von Jelena Dabić and Maša Dabić, Berlin: Suhrkamp, 2010.
Mladenović, Dragana: Verwandtschaft. Aus dem Serbischen von Jelena Dabić, Wien: Ed. Korrespondenzen, 2011.
Petrović, Goran: Die Villa am Rande der Zeit: Roman. Übersetzt von Susanne Böhm-Milosavljević, München: Deutscher Taschenbuch-Verlag, 2010.
Pištalo, Vladimir: Millennium in Belgrad. Roman. Aus dem Serbischen von Brigitte Döbert, Berlin: Dittrich Verlag, 2011.
Richter, Angela (Hg.): Der Engel und der rote Hund, Kurzprosa aus Serbien, Übersetzt und ausgewählt von Ewa Kowollik und Angela Richter. Leipzig: Edition Noack & Block, 2011.
Ugričić, Sreten: An den unbekanntenen Helden. Roman, Aus dem Serbischen von Maša Dabić, Berlin: Dittrich Verlag, 2011.
Végel, László: Bekenntnisse eines Zuhälters. Aus dem Ungarischen von Lacy Kornitzer, Matthes & Seitz, 2011.

Citirana literatura

- Bachleitner, Norbert / Wolf, Michaela (2010): Einleitung: Zur soziologischen Erforschung der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum. In: Bachleitner, Norbert / Wolf, Michaela (Hg.): Streifzüge im translatorischen Feld: zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum. Wien: Lit-Verl., S. 7–29.
Džihic, Vedran (2003): Intellektuelle in der jugoslawischen Krise: Rolle und Wirken der postjugoslawischen unabhängigen Intellektuellen in Wien. Frankfurt am Main/Wien: Lang
Finzi, Daniela (2009): Mittelbare Gegenwart. Logiergäste von Nenad Veličković, In: Fassmann, Heinz (Hg.): Kulturen der Differenz – Transformationsprozesse in Zentraleuropa nach 1989. Transdisziplinäre Perspektiven. Göttingen: V&R unipress, 2009, S. 337–350.
Fischer, Ernst (2010): Übersetzungen aus dem Markt: Institutionen und Steuerungsfaktoren. In: Bachleitner, Norbert / Wolf, Michaela (Hg.): Streifzüge im translatorischen Feld: zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum. Wien: Lit-Verl., S. 33–64.
Grbić, Nadja (2010): Krieg als Kapital? Übersetzungen aus dem Bosnischen, Kroatischen und Serbischen ins Deutsche. In: Bachleitner, Norbert / Wolf, Michaela (Hg.): Streifzüge im translatorischen Feld: zur Soziologie der literarischen Übersetzung im deutschsprachigen Raum. Wien: Lit-Verl., S. 221–264.
Heilbron, Johan (2000): Translation as a Cultural World System, In: Perspectives: Studies in Translatology 8.1, S. 9–26.

- Hitzke, Diana (2014). *Nomadisches Schreiben Nach Dem Zerfall Jugoslawiens* : David Albahari, Bora Cosic Und Dubravka Ugresic. Frankfurt: Peter Lang AG
- Jäger, Manfred (2000): *Unsere kleine Stabilisierung*, In: Arnold, Heinz Ludwig (Hg.): *DDR-Literatur der neunziger Jahre*, edition text+kritik: München
- Jakiša, Miranda (2009): *Bosnientexte: Ivo Andrić, Meša Selimović, Dževad Karahasan*, Frankfurt am Main/Wien: Lang
- Lauer, Reinhard (Hg.) (1995): *Serbokroatische Autoren in deutscher Übersetzung: bibliographische Materialien (1776–1993)*, (Opera Slavica; N.F., 27), Wiesbaden: Harrassowitz
- Lukić, Jasmina (2003): *Žensko pisanje i žensko pismo u devedesetim godinama* [Weibliches Schreiben und weibliche Schrift in den 90ern]. In: *Sarajevske Sveske* [Sarajevoer Hefte] Nr. 2, 2003, S. 52–67.
- Messner, Elena (2009): *Protokolle eines Zerfalls: Aspekte der postjugoslawischen Exilliteratur*, In: Alexandra Millner, Helga Mitterbauer und Katharina Scherke (Hg.): *Kulturwissenschaftliches Jahrbuch „Moderne“*, Graz
- Messner, Elena (2012): *Postjugoslawische Exil- und Migrationserzählungen*, In: Leitgeb, Christoph und András F. Balogh (Hg.): *Mehrsprachigkeit in Zentraleuropa. Zur Geschichte einer literarischen und kulturellen Chance*, Wien: Präsens-Verlag
- Messner, Elena (2014). *Postjugoslawische Antikriegsprosa: Eine Einführung*. Wien [u.a.]: Turia + Kant.
- Pölzer, Rudolf (2007): *Kein Land des Übersetzers? Studie zum österreichischen Übersetzungsmarkt 2000–2004*. Wien: Lit-Verl.
- Raabe, Katharina (2009): *Der erlesene Raum. Literatur im östlichen Mitteleuropa seit 1989*, In: <http://www.eurozine.com/articles/2009-04-16-raabe-de.html>, zuletzt eingesehen am 24. 07. 2016
- Richter, Angela (2006): *Erzählen und Moral – Zu einigen Aspekte der Romane Aleksandar Tišmas und ihrer Aufnahme in Deutschland*, In: Gabriella Schubert (Hg.): *Serben und Deutsche = Srbi i Nemci*. (Schriften des Collegium Europaeum Jenense), *Literarische Begegnungen = Knjizevni susreti*, Jena: Palm & Enke, S. 259–274.
- Wolf, Michaela (1999): *Zum „sozialen Sinn“ in der Translation. Transsoziologische Implikationen von Pierre Bourdieus Kultursoziologie*, In: *Arcadia* 34.2, 1999, S. 262–275.

Internet-izvori:

- www.dittrich-verlag.de/edition-balkan
www.leipziger-buchmesse.de
<http://german.traduki.eu>

(Nemačka verzija ovog teksta, pod naslovom „Übersetzungen als Beitrag zu einem transnationalen literarischen Feld? Bosnische, kroatische und serbische Gegenwartsprosa am deutschen Buchmarkt (1991 bis 2012)“ uskoro treba da se pojavi u okviru zbornika radova Hitzke, Diana/Finkelstein, Miriam (Hg.): *Slavische Literaturen als Weltliteratur*, Berlin: De Gruyter, 2017. Za lekturu teksta na srpskom autorka duguje posebnu zahvalnost Goranu Lazičiću.)